

Куліш Микола Гурович

Життєпис

Микола Куліш (1892-1937)

Микола Куліш — один з найяскравіших та найбільш оригінальних українських драматургів першої половини минулого століття. Розквіт його творчої активності припав на 20-ті — початок 30-х років — період відродження, розвитку та трагедії України. М.Куліш — один з засновників української модерної драматургії. Його п'єси нічим не поступаються кращим світовим зразкам. Їх постановка у "Березолі" Леся Курбаса дала можливість двом корифеям українського театру в синтезі тексту і режисерського таланту показати найболючіші проблеми тих років.

Микола Гурович Куліш народився 6 грудня 1892 року в селі Чаплинка Херсонської області. Родина його батьків жила бідно: батько майже все життя провів у наймах, мати від важкого життя (теж у наймах) передчасно померла. Миколі з дитинства довелося служити у панських економіях. "Люблю... голоту. Серцем її люблю", — напише згодом драматург. Матеріальні нестатки, життя в сирітському будинку все ж не перешкодили здібному хлопцеві закінчити сільську школу (1901-1905). 1905 року місцева інтелігенція, зважаючи на неординарні здібності Миколи та його прагнення до навчання, збрала гроші і послала хлопця вчитися у вищу початкову школу в Олешків (тепер — Цюрупінськ). Але коштів на закінчення навчання не вистачило, і Микола опинився в притулку олешківського благодійного товариства.

Через його бунтарський дух М. Куліша 1908 року виключили зі школи. Тут вдруге на допомогу майбутньому драматургові приходить прогресивна інтелігенція. Завдяки турботам молодих вчителів Микола Гурович вступає до громадської чоловічої гімназії. Він виявляє себе як талановитий та всебічно розвинений юнак. Випускає рукописний журнал, пише вірші, ставить аматорські вистави. В гімназії Микола знайомиться і починає товаришувати з І. Шевченком (гімназійна кличка "Жан"), майбутнім драматургом і прозаїком, відомим під ім'ям Івана Дніпровського. 1913 року гімназію було закрито, і Микола, маючи надію таки отримати атестат про закінчення гімназії, їде на Кавказ, де було легше скласти екзамени екстерном.

Підготовку до вступу в університет (Микола хотів навчатися в Одеському університеті, куди і приїхав після закінчення гімназії) перервала світова війна. М. Куліш пішов у Одеську школу прапорщиків. Закінчивши її 1915 року, їде на фронт. Незважаючи на загрозу трибуналу, він залишає військову частину і їде до Олешок, щоб заручитися і попрощатися зі своєю дівчиною Антоніною. Вже на фронті він знаходить можливість взяти з нею шлюб.

Штабскапітан Куліш добровільно зголошується залишити штаб і піти на передові позиції. Навіть під час війни письменник продовжує писати вірші, а також одноактові п'єси для солдатського драмгуртка. У 1917 р. Куліша, як найавторитетнішого і найпрогресивнішого офіцера, обрано депутатом на військовий з'їзд Західного фронту,

що проходив у Луцьку.

1918 року Микола Гурович Куліш прибуває до рідних Олешок і відразу з головою поринає в культурно-громадське життя. Він очолює виконком міської Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, у Дніпровському повіті організовує культурно-політичне українське товариство "Просвіта" і стає його головою. Намагається вирішити й питання економічного плану, щоб дати товари і заробіток населенню, скасовує царську тюрму в Олешках з наміром перетворити її на майстерню. Того ж року вступає до Комуністичної партії.

Коли на Олешки почали наступати десантники Антанти, що знищували всіх причетних до української революції, Директорія наказала всім відступати без бою. Незважаючи на це, М. Куліш у Херсоні збирає півтори тисячі олешківських утікачів, сформувавши таким чином "Перший Український Дніпровський Полк" (існує версія, що цей полк формально належав до військ отамана Григор'єва-Тютюнника, які скинули в море війська Антанти). З цим полком Микола Куліш, як начальник штабу, проходить шлях від Херсона до Києва. Юрій Яновський у своєму романі "Вершники" описав полк Куліша під назвою "олешківського батальйону Шведа", а сам Микола Гурович став прототипом комісара Данила Чабана, якого Яновський характеризує як "майбутнього письменника". До речі, коли роман "Вершники" (1935) вийшов друком, сам Куліш перебував уже на Соловецькій каторзі...

Влітку 1919 року, під час другого наступу Денікіна, Куліш перебуває у підпіллі.

Коли Радянська влада знов утвердилася на східній Україні, Куліш знову повертається до рідних Олешок. Тут, аж до переїзду в Одесу, він редагує газету, завідує повітовим відділом народної освіти. Він сприяє відкриттю українських шкіл та дитячих притулків, пише буквар "Первинка". В той час драматургу довелося вперше потрапити за ґрати, адже його діяльність під час війни "не зовсім співпадала з інтересами більшовицької армії" (зі слів дружини письменника Антоніни Куліш полк Миколи змальований у романі Ю. Яновського "Вершники", зовсім не "сповідував" більшовицької політики). Олешківський виконком бере Куліша на поруки. Перебуваючи на посаді, яка вимагала постійних поїздок по району, Микола Куліш на власні очі бачив страшну трагедію голоду 1921 року. Побачене спонукало драматурга до написання першого твору — драми "97".

1922 року Куліш переїжджає до Одеси. Там він працює в губнаросвіті і остаточно закінчує драму "97" (1924 р.). Цього ж 1924 року Куліш висилає в тодішню столицю України Харків п'єсу, а 9 листопада в театрі ім. Франка відбувається її прем'єра. 1925 року, лише за рік після написання, "97" було поставлено в Нью-Йорку та інших містах США. Проте фінал твору, в якому автор на вимогу цензури змушений був врятувати від смерті головного героя Мусія Копистку, не задовольняв М. Куліша. "Фінал може бути тільки один, — писав він у Дніпровському 10 грудня 1924 року, — загибель комнезаможу на селі під добу голоду. І коли хтось переробить фінал... внутрішня будова п'єси буде порушена". Дві сили зіткнулися в сюжеті п'єси, одна народжена іншою — революція та голод. І обидві вони мертвотні, і сіяти можуть лише смерть.

Тема села та його знищення знаходить своє місце в драмах "Комуна в степах" (1925, 1931) та "Прощай село!" (1933).

У п'єсах Куліша часто переплітаються комедійне та трагедійне начало. У п'єсі "Отак загинув Гуска" (1925) головний герой осмислюється і як комедійний, і як трагедійний персонаж. "Хулій Хулина" (1926) — теж комедія, хоча й "сатира — без найменшого проблиску. Радянська Україна — якась суцільна божевільня" — пише про неї один з тогочасних "політрецензентів": двоє шахраїв, що вдають із себе за партійних босів, протягом певного часу дурять ціле містечко на чолі з місцевими партійними чиновниками. П'єсу пройнято атмосферою трагічної сатири, яка оголює ідею абсурдності буття у мертвому полі радянської офіційної дійсності, яку зображено в формі балагану. В мелодрамах "Зона" (1926) та "Закут" (1929) драматург безпосередньо звертається до теми переродження революційної ідеї, катастрофи фанатизму, висвітленої у попередніх п'єсах.

Комуни, партократизм, комуністичний фанатизм набувають чітко окресленої думки про соціалізм як "хвору мрію", утопічний й небезпечний соціально-психологічний експеримент у "Народному Малахії" (1927). Головний герой, Малахій Стаканчик, пройнявшись ідеєю морального вдосконалення людства, врешті-решт втрачає розум. Фанатична віра в "голубую даль" призводить до його загибелі. Прем'єра цієї резонансної п'єси відбулася на сцені "Березолю" 31 березня 1928 року, але була нищівно розкритикована та з часом знята з репертуару. На той час М. Куліш був президентом ВАПЛІТЕ. Але починався процес знищення новітньої української літератури. На початку 1927 року Микола Куліш та інші члени ВАПЛІТЕ на вимогу ЦК КП(б)У змушені були виключити з організації Хвильового, Ялового та Досвітнього. 25-28 січня 1927 року з метою створення нової літературної "пролетарської" організації ВУСПП (Всеукраїнська Спілка Пролетарських Письменників), що мала стати опозицією до ВАПЛІТЕ, було проведено з'їзд пролетарських письменників від ЦК КП(б)У. Це був початок кінця. Не допомогли навіть виправдання і покаяння Хвильового, Ялового та Досвітнього. І за Резолюцією Загальних зборів ВАПЛІТЕ від 14 січня 1928 року в місті Харкові більшістю голосів (утримався О. Громов) спілка, яка об'єднувала найталановитіших письменників (І. Дніпровський, Майк Йогансен, Микола Куліш, Петро Панч, Юрій Смолич, Павло Тичина, Юрій Яновський та ін.), самоліквідувалась.

1934 року М. Куліша виключають з Комуністичної партії за написання "антипартійних націоналістичних п'єс". А 8 грудня під час похорону найближчого друга — І. Дніпровського — М. Куліша прямо з вулиці енкаведисти забирають у свій "воронок". Вилучена під час обшуку п'єса "Такі" (рукопис) зникла в архівах КДБ. З кіносценарію "Парижком" залишився лише уривок. Рукопис роману згорів під час війни в окупованому Харкові. На закритому судовому слуханні 27-28 березня 1935 року велику групу "націоналістів", серед них і М. Куліша, засудили на 10 років спецтаборів. Окрім стандартних у таких випадках звинувачень Кулішеві інкримінували ще й членство в ОУН. Під час відбуття покарання М. Куліш, як "особливо небезпечний злочинець", утримувався в спецізоляторі. Його ніхто не бачив, що призводило до

існування різних чуток щодо його існування та смерті в таборі. Із архівних документів відомо, що "особлива трійка" УНКВД Ленінградської області постановою ч. 83 від 9 жовтня 1937 року засудила видатного драматурга до розстрілу.

З листопада 1937 року Миколу Куліша розстріляли разом із великою групою української інтелігенції лісі під Сандармохом (Карелія).

Твори: П'єси (К., 1960); Твори (К., 1968); П'єси. Листи (К., 1969); Твори, т.1-2 (К., 1990).

Література: Н.Кузякіна. П'єси Миколи Куліша (К., 1970).